

KS. STANISŁAW DZIEKOŃSKI

WYCHOWANIE RELIGIJNE Z PERSPEKTYWY KATOLICKIEJ

Refleksja na temat wychowania religijnego jest sprawą niezwyklej wagi, o czym przekonują wielorakie argumenty. Kontekst teologiczno-antropologiczny ukazuje człowieka jako istotę religijną, stworzoną przez Boga i odnajdującą w Nim pełnię swej wartości oraz podstawę do rozstrzygnięć egzystencjalnych. Sama religia zawiera w sobie potężny potencjał wychowawczy. Dane socjologiczne przerażają z kolei informacjami o coraz częstszym pozostawianiu religii na marginesie życia ludzkiego, traktowania jej jako prywatnej sprawy poszczególnych osób. W takich warunkach wychowanie religijne jest znacząco utrudnione. Są to tylko dwa, ledwie zarysowane i całkowicie różniące się motywy podjęcia tematyki wychowania religijnego. Do nich można dołączyć szereg innych względów, także natury historycznej.

Wskazując na konieczność rozwinięcia problematyki wychowania religijnego, trzeba równocześnie zaznaczyć jej złożoność i obszerność. Dlatego też w opracowaniu ograniczymy się głównie do spojrzenia na wychowanie religijne z perspektywy katolickiej.

1. PROBLEMY POJĘCIOWE

Wszelkie rozstrzygnięcia w odniesieniu do wychowania religijnego wymagają najpierw wyjaśnienia samego pojęcia, co okazuje się sprawą złożoną. Wychowanie religijne utożsamiania się dość często z wychowaniem chrześci-

jańskim, katechezą, wychowaniem w wierze albo wychowaniem do wiary. Używa się tych pojęć zamiennie, co w jakiejś mierze sugeruje, że ich zakres znaczeniowy jest przynajmniej podobny. Nie chodzi tu tylko o potoczne użycie tych terminów, ale też o refleksję w płaszczyźnie naukowej. W Polsce jest to w dużej mierze spowodowane sytuacją, w jakiej znalazła się teoria nauczania i wychowania religijnego po drugiej wojnie światowej. Do lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku zainteresowanie problematyką wychowania religijnego wychodziło głównie z uczelni katolickich. Ze względu na źródło inspiracji refleksji nad wychowaniem religijnym wyróżnia się dwa nurty. Pierwszy z nich związany jest bezpośrednio z pedagogiką i wychodzi od doktryny wychowawczej Kościoła, uwzględnia dorobek pedagogiki humanistycznej i personalistycznej, filozoficzne i teologiczne podstawy wychowania chrześcijańskiego. Nurt drugi inspirowany jest katechetyką, która po Soborze Watykańskim II nie tylko rozszerzyła swoją refleksję o kwestie antropologiczne i egzystencjalne, ale też włączyła do dyskursu katechetycznego zagadnienia pedagogiczne¹

Wychowanie religijne jest niejednokrotnie przeciwstawiane wychowaniu świeckiemu. Należy to postrzegać jako konsekwencję nieprecyzyjnego określenia wychowanie religijne, utożsamiania go z indoktrynacją, ideologizowaniem, podporządkowywaniem działalności edukacyjnej założeniom jakiegoś wyznania. Przy takim rozumieniu akcentowany jest element nacisku, przymusu ze strony religii. Tymczasem wychowanie religijne chce służyć człowiekowi w jego wszechstronnym rozwoju, ma swój znaczący udział w rozwoju jego ludzkich uzdolnień i nie może być traktowane jako dodatek do wychowania ogólnego²

Integralny związek wychowania religijnego z wychowaniem w ogólności jest szczególnie podkreślany w nauczaniu Kościoła katolickiego. Ojcowie Soboru Watykańskiego II w definicji wychowania przysługującego każdemu człowiekowi jako osobie wyraźnie zaznaczają, że harmonijny rozwój właściwości fizycznych, moralnych i intelektualnych musi być powiązany z coraz doskonalszym poznawaniem i miłowaniem Boga. Prawo do wychowania religijnego jest naturalnym prawem osoby, z tego też względu ma charakter

¹ Por. B. M i l e r s k i. *Pedagogika religii*. W: *Pedagogika. Podręcznik akademicki 1*. Red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski. Warszawa 2003 s. 270.

² Por. R. C h a ł u p n i a k. „Wychowanie religijne” czy „wychowanie chrześcijańskie” W: *Wychowanie religijne u progu trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa*. Red. R. Chałupniak, J. Kostorz. Opole 2001 s. 28-30.

uniwersalny, nienaruszalny i niezbywalny³ Temat ten otrzymuje szerszy kontekst w powiązaniu z wypowiedziami Deklaracji o wolności religijnej *Dignitatis humanae*, rozpatrującej podstawy tej wolności zarówno od strony Objawienia, jak też od strony czysto rozumowej⁴

Wychowanie religijne jest pojęciem szerokim i dotyczy tej dziedziny aktywności człowieka, która związana jest z religią i religijnością. Najogólniej wychowanie religijne można rozumieć jako zespół czynności powodujących pogłębianie się więzi łączących człowieka z Bogiem i Boga z człowiekiem⁵ Wychowaniu religijnemu nadaje specyfiki element transcendencji, przy czym nie chodzi tu jedynie o przekaz treści religijnych czy nawet ukształtowanie w człowieku postawy zachowującej zasady religijne, ale o wychowanie dojrzałego człowieczeństwa w perspektywie nadprzyrodzoności⁶

Wychowanie religijne determinowane jest tradycją związaną z daną religią, zróżnicowanym charakterem poszczególnych religii. Dlatego też można mówić o wychowaniu religijnym w chrześcijaństwie, judaizmie, islamie, buddyzmie..., przy czym nawet w obszarze chrześcijaństwa występują różnice w wychowaniu religijnym, w zależności od przyjętego wyznania⁷

2. BIBLIJNO-TEOLOGICZNE PODSTAWY WYCHOWANIA RELIGIJNEGO

Wychowanie religijne w katolicyzmie oparte jest na podstawach biblijno-teologicznych. Dla naszych rozstrzygnięć wyjątkowego znaczenia nabiera antropologia biblijna oraz nauka o Bogu jako wychowawcy. U podstaw nauki biblijnej o człowieku znajduje się fakt stworzenia człowieka na obraz Boga. Godność człowieka, jego powołanie i życie duchowe jest zrozumiałe jedynie w perspektywie przekazu biblijnego o fakcie stworzenia. Wypowiedzi Starego

³ Por. S. D z i e k o ņ s k i. *Rozwój wychowawczej myśli Kościoła na przestrzeni ostatnich wieków*. Warszawa 2004 s. 48-49.

⁴ Por. M. J a w o r s k i. *Wprowadzenie do Deklaracji o wolności religijnej*. W: S o b ó r W a t y k a ņ s k i II: *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*. Poznań 1968 s. 410-411.

⁵ Por. M. G o g a c z. *Podstawy wychowania*. Niepokalanów 1993 s. 104.

⁶ Por. J. G a j d a. *Istota wychowania religijnego*. W: *Wychowanie religijne u progu trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa* s. 135-136.

⁷ Por. C h a ł u p n i a k. „Wychowanie religijne” czy „wychowanie chrześcijańskie” s. 230-231.

Testamentu o stworzeniu świata i człowieka mają podwójny charakter: jedne wysławiają Boga, inne są przekazem teologicznym zawierającym pouczenie o sprawach trudnych, niejasnych. Pomijając szczegółowe ustalenia w tym względzie, należy jedynie zauważyć, że opis stworzenia świata i człowieka jest hymnem o pochodzeniu człowieka od Boga. Refleksje biblijne ukazują człowieka jako istotę rozumną, wolną, stworzoną do życia we wspólnocie, zdolną do rozróżniania dobra od zła, przewyższającą wszystkie stworzenia i posiadającą nad nimi władzę. Odmienność człowieka od innych stworzeń wyraża stworzenie go na obraz i podobieństwo Boże oraz tchnienie życia ofiarowane mu wprost przez Stwórcę. Człowiek jest osobą zdolną do dialogu z Bogiem.

Biblia obok godności i wielkości pokazuje nędzę ludzkiego istnienia, spowodowaną dramatem upadku człowieka, odwrócenia się od Boga, zerwania z Nim wspólnoty, odrzucenia Jego miłości. Stan pierwotnej szczęśliwości pierwszych ludzi zostaje zachwiany i przechodzi w pasmo cierpienia i nieuporządkowanego życia. Wskutek grzechu pierworodnego człowiek znalazł się w sytuacji, której nie może sprostać własnymi siłami, nie jest w stanie osiągnąć swego istotnego przeznaczenia. Jakkolwiek grzech nie niweczy całkowicie obrazu Bożego w człowieku, znacząco go zaćmiewa. Człowiek czuje się wewnętrznie rozdarty, doświadcza zaślepienia umysłu, jest niezdolny do skutecznego zwalczania zła. Z pomocą przychodzi Bóg, dokonujący wybawienia poprzez zbawcze dzieło swego Syna.

Jezus Chrystus, Bóg jest zarazem Nowym Człowiekiem. Jest podobny do każdego człowieka we wszystkim oprócz grzechu; naprawia porządek zakłócony grzechem, przywraca „synom Adama” życie Boże, jest rękojmnią pełni zbawienia i jedynym wzorem pełni człowieczeństwa. Każdy jest wezwany, aby osiągnął pełnię będącą w Chrystusie. Jest to możliwe tylko w łączności z Chrystusem, przy wsparciu Jego łaski, będącej darem Bożym udzielanym człowiekowi, aby mogła urzeczywistnić się w pełni przyjaźń z Bogiem. W łasce człowiek doświadcza Bożego „samoudzielania”, przenikającego ludzką egzystencję. Łaska przekazuje miłość Boga, której intensywność uzależniona jest nie tyle od samej hojności Boga, ale raczej od ograniczonej dyspozycji człowieka, mniej lub bardziej przygotowanego na jej przyjęcie. Łaska zakłada naturę, na niej buduje, równocześnie zaś jest źródłem kształtowania człowieka – uświęca go (wynosi do poziomu życia nadprzyrodzonego) i uzdalnia do aktywności odpowiednio do nowego (nadprzyrodzonego) poziomu istnienia. Są to dwa zasadnicze skutki obdarowania człowieka

przez udzielającą miłość Boga, określone w teologii terminami „łaska uświęcająca” i „łaska uczynkowa”⁸

Biblijna prawda o stworzeniu człowieka, grzechu pierworodnym, odkupieniu przez Chrystusa i uświęceniu jest zapisana w dogmatach i znacząco wpływa na model wychowania chrześcijańskiego i miejsce, jakie zajmuje w nim wychowanie religijne. Dogmat o stworzeniu mówi, że człowiek ma zaszczerpioną przez Stwórcę dążność do coraz wyższej doskonałości. Osiągnięcie doskonałości i pełne zjednoczenie ze Stwórcą należy postrzegać jako najwyższy cel. Dogmat o grzechu pierworodnym i odkupieniu wskazuje na konieczność łaski Bożej w wychowaniu, uznaniu jej za bezpośredni czynnik wychowania. Ponieważ chrześcijanin, poprzez łaskę chrztu, jest człowiekiem nadprzyrodzonym, w wychowaniu znajduje swe implikacje dogmat o uświęceniu, które przypisuje się Duchowi Świętemu. Z dogmatu tego wypływa supernaturalizm, charakterystyczny dla pedagogiki chrześcijańskiej⁹

Oprócz bogatej antropologii Biblia podaje naukę o Bogu jako pierwszym i najlepszym wychowawcy Izraela, Kościoła i wszystkich ludzi¹⁰ Stary Testament przedstawia oryginalną i swoistą pedagogię Boga, który wychowuje człowieka do pełnej z Nim wspólnoty. Pedagogia Boga objawia się w przy mierzu z Izraelem i w wędrówce Narodu Wybranego przez pustynię. W okresie nomadycznego życia Izraela Bóg, za pomocą słowa, komunikuje swoją wolę patriarchom: Abrahamowi, Izaakowi i Jakubowi, wędruje z nimi, prowadzi ich i roztacza nad nimi opiekę. Patriarchowie, doświadczając pomocy i opieki Boga, wierzą Jego słowu i przyjmują je. Życie nomadyczne wyraźnie pokazuje, że człowiek ma się ciągle rozwijać, wychodzi ku przyszłości, aż do pełnej wspólnoty z Bogiem.

Wędrówka przez pustynię miała nauczać Naród Wybrany zaufania do Boga, utrwalić świadomość wielkiej godności, będącej konsekwencją wybraństwa, stworzyć nowego człowieka – wolnego od mentalności poddaństwa i niewoli. W drodze przez pustynię Bóg jest blisko Izraela, stopniowo wdraża do przestrzegania praw i nakazów, podobny jest do Ojca wychowującego swego syna, podstawowym zaś prawem tego wychowania jest miłość¹¹

Wychowawczy model Boga jest zapowiedzią nowych relacji wychowawczych, które znajdują swe ukonkretnienie w słowach i działaniu Chrystusa.

⁸ Zob. J. B a g r o w i c z. *Edukacja religijna współczesnej młodzieży. Źródła i cele.* Toruń 2000 s. 111-129.

⁹ Por. D z i e k o ņ s k i. *Rozwój wychowawczej myśli Kościoła* s. 88.

¹⁰ Por. G. G r o p p o. *Educazione cristiana e catechesi.* Torino 1972 s. 13-19.

¹¹ Por. B a g r o w i c z. *Edukacja religijna współczesnej młodzieży* s. 130-134.

W y m i a r c h r y s t o c e n t r y c z n y jest istotny w nakreślaniu podstaw religijnego wychowania, wyznaczenia jego celu i treści. Z chrystocentryzmu wypływa zasada moralizmu Chrystusowego, domagająca się przyjmowania w wychowaniu wartości moralnych zgodnie z prawidłowo ukształtowanym sumieniem oraz przez osobisty wybór. Z powyższych zasad wynikają kolejne: zasada personalizmu i humanizmu chrześcijańskiego. P e r s o n a l i z m c h r z e ś c i j a Ń s k i szanuje prawdziwą wolność jako cel, broni praw i godności człowieka jako osoby ludzkiej. H u m a n i z m c h r z e ś c i j a Ń s k i wskazuje na społeczną naturę człowieka, domagającą się pomocy od innych, a równocześnie wezwaną do jej świadczenia. Przedstawione zasady określane są mianem kierowniczych i należy je postrzegać jako ogólne reguły, wyprowadzane przede wszystkim z ostatecznego celu człowieka i z przedmiotu wychowania¹²

Na podstawie analizy pism Nowego Testamentu można wyróżnić szczegółowe elementy pedagogii Chrystusa. Podstawową normą pedagogii Jezusa jest m i ł o ś ć, obejmująca wszystkich bez wyjątku i urzeczywistniająca się w dobrych uczynkach. Miłość wskazuje na wartość, jaką w świetle Ewangelii posiada człowiek. Jezus głosi normy niepodważalne i absolutne, a fundamentem pedagogii Nowego Przymierza jest Kazanie na górze. Jezus jako wychowawca:

- powołuje swych uczniów i stawia im wymagania;
- głosi możliwość moralnego odrodzenia;
- wychowuje ludzi do posłuszeństwa Ojcu;
- daje odpowiedź na najważniejsze pytania o sens życia, człowieka i świata.

Jezus doskonale wypełnił swe wychowawcze orędzie, co odróżnia Go od ziemskich nauczycieli, dotkniętych słabością. Działanie wychowawcze Jezusa trwa do końca czasów. Jezus wychowuje człowieka przez łaskę, której udziela w sakramentach, oraz przez swoje słowo. Człowiek może doświadczyć tej pedagogii na drodze wiary w Chrystusa, odznaczającej się wychowawczą skutecznością. Kto wierzy w Niego, pozostaje zjednoczony z Bogiem-miłością, potwierdza i umacnia własną godność, zaufanie do siebie i innych. doświadcza szczęścia, dzięki czemu może stawić czoło napotykanym przeciwnościom. Jezus swoim życiem i słowem wskazuje na postawę etyczną, co jest szczególnie istotne w wychowaniu ludzi młodych – nieufnych i krytycznych

¹² Por. S. K u n o w s k i. *Podstawowe zasady wychowania w Deklaracji*. „Ateneum Kapłańskie” 60:1968 nr 359 s. 421.

wobec starszych, a równocześnie oczekujących od nich światła i zasad orientujących w życiu, prawdy, sprawiedliwości, prawdziwej miłości. Głoszone przez Chrystusa etyczne zasady Ewangelii, jakkolwiek mogą początkowo budzić sprzeciw z racji wymagań moralnych, pozwalają osiągnąć wewnętrzną jedność, pogłębiają życie uczuciowe, rozwijają postawę dobroci i otwartości na drugiego człowieka, normują prawo do szczęścia. Wychowanie oparte na Ewangelii Jezusa jest zdolne zespolić ze sobą liczne możliwości i wartości ludzkie, nadać im właściwą perspektywę, ukazać całościową wizję życia i istotną jego wartość¹³

Idea chrystocentryzmu w wychowaniu chrześcijańskim winna być uzupełniona o ideę teocentryzmu i o wymiar pneumatologiczny. Chrystocentryzm i teocentryzm wiążą się ze sobą, ale równocześnie mają własną specyfikę. Teocentryzm oznacza ogólną orientację ludzkiego życia. Chrystocentryzm dotyczy drogi i środków służących dojściu do Boga. Autentyczne przekazywanie wiary, nadziei i miłości zapewnia Duch Święty¹⁴

Biblijno-teologiczne podstawy wychowania religijnego muszą znaleźć swe właściwe miejsce we współczesnych rozstrzygnięciach pedagogicznych. Powstaje jednak pytanie: jakie szczegółowe zadania należy postawić przed wychowaniem religijnym?

3. ZADANIA W ZAKRESIE WYCHOWANIA RELIGIJNEGO

Wychowanie religijne wymaga podjęcia wielu zadań. W ich nakreśleniu nie można pominąć faktu, że w każdej religii istotne znaczenie mają: modlitwa, praktyki ascetyczno-pokutne, zasady etyczne, potrzeba samokształcenia się człowieka, współpraca z Bogiem w samorozwoju, wspólnota jako środowisko wzrastania w wierze¹⁵

Modlitwa jest jedną z najwcześniejszych i najtrwalszych form życia religijnego człowieka, stanowi istotny warunek przyłgnięcia do Boga oraz istotny

¹³ Por. B a g r o w i c z. *Edukacja religijna współczesnej młodzieży* s. 146-150.

¹⁴ Por. tamże s. 139.

¹⁵ Por. C h a ł u p n i a k. „Wychowanie religijne” czy „wychowanie chrześcijańskie” s. 230.

czynnik rozwoju wiary¹⁶ Zwracają na to uwagę m.in. dokumenty Kościoła, podkreślając, że przez modlitwę dziecko uczy się „[...] wzywać Boga, który nas miłuje i strzeże; Jezusa Syna Bożego i naszego brata, który nas prowadzi do Ojca; Ducha Świętego, który zamieszkuje w naszych sercach. Uczy się również kierować ufne prośby do Maryi, Matki Jezusa i naszej”¹⁷

M o d l i t w ę określa się jako rozmowę z Bogiem, spotkanie, przebywanie z Bogiem, otwieranie się na działanie Ducha Świętego, wierność okazywaną Bogu, odpowiedź rozumnego stworzenia na dar istnienia, sakrament spotkania w codzienności. Wielość definicji modlitwy świadczy o jej bogactwie, a zarazem o trudnościach ujęcia jej i przedstawienia w krótkiej formule. W literaturze przedmiotu można odnaleźć dokładną charakterystykę poszczególnych etapów wychowania do modlitwy: od momentu, kiedy dziecko zaczyna dopiero ujmować wskaźniki sygnalizacyjne niektórych zjawisk rozwoju, aż do osiągnięcia dorosłości¹⁸

Z modlitwą ściśle związane są p r a k t y k i a s c e t y c z n o p o k u t n e, obejmujące m.in. ofiarę, post, jałmużnę¹⁹ W zależności od religii praktyki mogą wyglądać różnie, przy czym zawsze kładziony jest duży nacisk na ich realizację. W religii katolickiej zadanie to spełniane jest głównie w wychowaniu do życia sakramentalno-kościelnego. Chodzi o właściwe przygotowanie do sakramentów:

- pokuty i pojednania oraz Eucharystii (szkoła podstawowa);
- bierzmowania (gimnazjum);
- sakramentu małżeństwa (młodzież ponadgimnazjalna).

Przyjęcie sakramentu nie jest jednak celem samym w sobie. Jest początkiem nowego wejścia w życie Kościoła, stawia przed chrześcijaninem kolejne zadania i rodzi większą odpowiedzialność na Kościół i chrześcijańską przemianę świata.

Religia domaga się od wyznawcy przyjęcia odpowiednich n o r m p o s t ę p o w a n i a, zasad etycznych określających stosunek do Boga, świata i samego siebie. Źródłem ich pochodzenia jest Bóg, są one zawarte w Obją-

¹⁶ Por. Z. M a r e k. *Wychować do wiary. Zagadnienia wychowania religijnego dziecka w wieku przedszkolnym*. Kraków 1996 s. 82.

¹⁷ Kongregacja do Spraw Duchowieństwa. *Directorium Catechisticum Generale*. Tekst polski w: *Katecheza po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*. Cz. 1. Red. W. Kubik. Warszawa 1985 p. 78 (dalej cyt.: DCG).

¹⁸ Zob. E. O s e w s k a. *Fundamentalne obszary katechezy rodzinnej*. W: *Fundamentalne podstawy i obszary katechezy rodzinnej*. Red. J. Stala, E. Osewska. Tarnów 2000 s. 115-127

¹⁹ Por. C h a ł u p n i a k. „Wychowanie religijne” czy „wychowanie chrześcijańskie” s. 230.

wieniu i rozpoznawane przez sumienie. Poszczególne religie mają specyficzne systemy wartości, wyznaczające perspektywy moralne. Wartości religijne i moralne judaizmu mają swą podstawę w Słowie Bożym i mówi się o nich przede wszystkim w Torze i głównych dziełach rabinów. Źródłem etyki żydowskiej jest dziesięć przykazań Bożych i podwójne przykazanie miłości odnoszące się do jedyne go Boga i do bliźniego²⁰ „Etyka muzułmańska, oparta na Koranie, objawionym słowie Boga, uzupełniona przez *sunnę*, zwyczaj Proroka, jaki znalazł wyraz w jego wypowiedziach, postępowaniu, przyzwyczajeniach, a także milczącym przyzwoleniu, i skodyfikowaniu w «szarii» (*prawo*), powołuje się na dwie instancje: autorytet Boga i sumienie ludzkie [...]. Teologowie muzułmańscy klasyfikują ludzkie działania następująco: nakazane, zalecane, dozwolone, naganne, zakazane. Decydujące przed Bogiem jest prawe sumienie, dobry zamiar. Muzułmańska etyka indywidualna i społeczna opiera się na szeregu zasadach, takich jak miłosierdzie, pokora, szacunek, gotowość do pomocy i sprawiedliwość”²¹

Etyka chrześcijańska zorientowana jest na Chrystusa, który przyniósł „Nowe Prawo” Całość Jego moralnej doktryny zawiera się w dwóch przykazaniach miłości i Kazaniu na Górze, będącym streszczeniem Ewangelii, odślawiającym sposób myślenia i działania Jezusa oraz przyjęte przez Niego kryteria postępowania. W relacji Mateusza Ewangelisty (Mt 5-7) najbardziej zostały uwidocznione wymagania etyczne Jezusa. Cechuje je wyjątkowy radykalizm, zwłaszcza w III i IV antytezie²² Starotestamentalne przykazanie miłości także otrzymuje Chrystusową specyfikę – zostaje uzupełnione nowym przykazaniem miłości, ukonkretnionej w życiu Chrystusa, głównie zaś w Jego męce i śmierci. Chrześcijanin ma kochać taką miłością, jaką ukochał wszystkich Jezus Chrystus. Za zasadnicze wytyczne etyki chrześcijańskiej uznać należy dziesięć przykazań Bożych. Jezus uwypuklił też „złotą regułę” postępowania: „Wszystko więc czyńcie, co byście chcieli, żeby wam ludzie czynili, i wy im czyńcie! Albowiem na tym polega prawo i prorocy” (Mt 7, 12), sprzeciwiając się równocześnie wszelkiemu moralizatorstwu i szukaniu na siłę usprawiedliwiania samego siebie.

W chrześcijaństwie dostrzega się jednak między poszczególnymi Kościołami różnice w autorytatywnej wykładni Biblii. Pomijając szczegółowe omówienie tych kwestii, które mogłoby stanowić przedmiot odrębnego studium

²⁰ Por. M. K l ö c k e r, U. T w o r u s c h k a. *Etyka wielkich religii*. Warszawa 2002 s. 5.

²¹ Tamże s. 8.

²² H. L a n g k a m m e r. *Etyka Nowego Testamentu*. Wrocław 1985 s. 104-105.

naukowego, należy podkreślić, że w nowych przesłankach etyki chrześcijańskiej akcentuje się chrześcijańsko nacechowaną wolność i rozum, gotowość do dialogu, konieczność formacji sumienia²³ W odniesieniu do religii katolickiej trzeba też koniecznie zauważyć, że prawo głoszenia wszędzie i zawsze zasad moralnych przysługuje Kościołowi. Z mandatu Chrystusa papież oraz biskupi są autentycznymi nauczycielami prawd wiary, miłości oraz nadziei. W dziedzinie wiary i moralności władza Urzędu Nauczycielskiego rozciąga się nie tylko na prawdy objawione, ale też przepisy prawa naturalnego, gdyż ich zachowanie jest konieczne do zbawienia. Wierni mają prawo przyjęcia pouczeń o zbawczych przykazaniach oraz obowiązek zachowywania norm i decyzji wydawanych przez prawowitą władzę Kościoła²⁴

Zasady etyczne, oparte na nauce Chrystusa, pozwalają dokonać hierarchizacji wartości, które należy uwzględnić w wychowaniu religijnym. Najwyższą wartością jest Bóg i złączoną z Nim osobowość człowieka powołanego do nieśmiertelności. Dobra religijno-moralne wyprzedzają dobra materialne, a dobro społeczności stoi przed dobrem doczesnym jednostki. Przyjęta kolejność dóbr nadaje całemu wychowaniu charakter kształtowania moralnego, które zdobywa się przez działanie zmierzające nieustannie do osiągnięcia ostatecznego celu człowieka. Takie ujęcie wychowania uwzględnia całą naturę człowieka – jego religijne tęsknoty, wykraczające poza ziemskie istnienie, a jednocześnie jego otwartość na korzystanie i tworzenie dóbr doczesnych. Chrześcijanin, dążąc ku Bogu z pomocą natury i nadnatury, przejawia umiejętność dostrzegania wielkości nawet w upokorzeniu, cierpieniu czy w walce moralnej, co nadaje wychowaniu cech heroizmu²⁵

Przyjmowanie wartości i wynikających z nich zasad moralnych nie może odbywać się na drodze narzucania ich z zewnątrz i policyjnego dozoru, wymaga osobistego zaangażowania się i współpracy z Bogiem. Do tej prawdy nawiązuje m.in. Jan Paweł II w następujących słowach: „Jeśli bowiem nie ulega wątpliwości, że rodzina wychowuje, że szkoła kształci i wychowuje, to równocześnie tak działanie rodziny, jak i szkoły pozostanie niekompletne (a może nawet zostać wręcz zniweczone) – jeżeli każdy i każda z Was, Młodych, sam nie podejmie dzieła swojego wychowania. Wychowanie rodzinne

²³ Por. K l ö c k e r, T w o r u s c h k a. *Etyka wielkich religii* s. 6-7.

²⁴ Por. *Katechizm Kościoła Katolickiego*. Poznań 1994 nr 2032-2037

²⁵ Por. D z i e k o Ń s k i. *Rozwój wychowawczej myśli Kościoła* s. 88-89.

i szkolne może tylko dostarczyć Wam elementów do dzieła samowychowania”²⁶ Wartość samokształcenia i samowychowania w rozwoju religijnym dostrzega też katecheza. *Ogólna Instrukcja Katechetyczna* zauważa, że „wszelkie kształcenie człowieka i każde prawdziwe przekazywanie wiadomości domagają się na pierwszym miejscu tego, by umożliwić i pobudzać wewnętrzną aktywność adresata. Stąd też w katechezie należy pobudzać aktywność wiary (oraz nadziei i miłości). Słuszność bowiem i dynamika osądu, które mają być owocem aktywnej formacji, stają się pomocą w przyjęciu słowa Bożego. Zaufanie inspirujące wychowanie aktywne nie może nigdy prowadzić do zapoznania prawdy, że akt wiary domaga się w sposób konieczny nawrócenia podmiotu”²⁷ Dokument podkreśla następnie, że „[...] aktywny sposób katechizacji jest całkowicie zgodny z ekonomią objawienia i zbawienia. Sztuka pedagogiczna sprzyjająca czynnej odpowiedzi osób katechizowanych, zgadza się z ogólną zasadą życia chrześcijańskiego, w której wierni w sposób aktywny odpowiadają na dar Boży przez modlitwę, uczestnictwo w sakramentach i liturgii, przyjęcie pewnych funkcji w Kościele i społeczności cywilnej, przez praktykowanie miłości”²⁸

Dojrzewanie religijne, uwzględniające potrzebę samokształcenia się człowieka i współpracę z Bogiem w samorozwoju, dokonuje się na drodze trzech podstawowych procesów psychicznych: interioryzacji, absolutyzacji i socjalizacji. **I n t e r i o r y z a c j a** pozwala młodemu człowiekowi osobiście zaakceptować wartości religijne, przekazane mu wcześniej przede wszystkim przez rodzinę, czy też podczas katechezy. Odpowiedni przebieg tego procesu uwarunkowany jest wieloma czynnikami: odpowiednim poziomem myślenia abstrakcyjnego, przeżyciem autonomii w kontaktach międzyludzkich, odpowiednim poziomem sfery emocjonalno-dążeńiowej, formacją religijną młodego człowieka.

Odpowiedni poziom myślenia abstrakcyjnego pozwala wniknąć w istotę rzeczy. Dzięki temu młody człowiek zaczyna postrzegać religię jako coś osobistego, związanego z jego własnym życiem, nie zaś jako rzeczywistość nakazaną z zewnątrz.

Przeżycie autonomii w kontaktach z innymi ludźmi, opierające się na zasadzie wzajemnego szacunku, stanowi ważną podstawę do zrozumienia, że

²⁶ *List apostolski „Parati semper” Ojca Świętego Jana Pawła II do młodych całego świata okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży. W: Wychowanie w nauczaniu Jana Pawła II (1978-1999). Red. S. Urbański. Warszawa 2000 s. 47.*

²⁷ DCG 75.

²⁸ Tamże.

w religię wpisana jest relacja miłującego Boga-Stwórcy i człowieka. Jeśli człowiek doświadczył od innymi zaufania, poszanowania osobowej godności, wówczas samodzielnie będzie odpowiadał na wezwanie Boga.

Odpowiedni poziom sfery emocjonalno-dążeńiowej wyraża się w zdolności panowania nad sobą, kierowania własnym zachowaniem, współdziałania. Brak właściwego rozwinięcia tej sfery generuje nie tylko konflikty i zatargi z dorosłymi, ale też odbija się znacząco na procesie interioryzacji w dziedzinie religijnej.

Wyjątkowego znaczenia nabiera jednak formacja religijna prowadzona w ramach katechezy. Należy ją ukierunkować na uzupełnienie lub skorygowanie braków, jakie wystąpiły we wcześniejszym przekazie treści wiary, tak, aby młody człowiek zapoznał się z odpowiednimi treściami i formami zachowania religijnego, dostosowanymi do jego poziomu rozwoju. Przekazywanym treściom religijnym należy nadawać ujęcie egzystencjalne, czyli wiązać je z życiem. Jeśli jednostka nie znajdzie w religii odpowiedzi na własne problemy, prawdopodobnie będzie jej szukać w wartościach niereligijnych, religia zaś straci na znaczeniu i zostanie zepchnięta na peryferie osobowości.

Równoległe z interioryzacją różnych wartości zachodzi proces *a b s o l u t y z a c j i*. Jednostka wśród wewnętrznie zaakceptowanych wartości dokonuje selekcji, porządkuje je i układa według określonej hierarchii. Na czoło wysunięte zostają idee postrzegane przez osobę jako najważniejsze i najistotniejsze, które ustawiają jej życie, nadają mu sens i wyznaczają kierunek działania. Ważne jest, aby wartości nadrzędnymi, organizującymi i scalającymi osobowość, były wartości religijne. Wówczas cała wizja życia, zachowanie, rozwiązywanie problemów egzystencjalnych podporządkowane jest „mentalności wiary”

Proces *s o c j a l i z a c j i* polega z kolei na wrastaniu jednostki w środowisko społeczne, przyjmowaniu z tego środowiska wartości, norm i wzorców zachowania. Wśród młodzieży znaczącą rolę odgrywają grypy rówieśnicze, w które młody człowiek wchodzi chętnie, realizując w ten sposób psychiczną potrzebę kontaktowania się z innymi. Wartości reprezentowane przez grupę będą przyjmowane przez jednostkę. Grupa młodzieżowa może stać się najlepszą szkołą inicjacji chrześcijańskiej pod warunkiem, że będą w niej dominować wartości chrześcijańskie i oparte na nich modele postępowania²⁹

²⁹ Por. R. M u r a w s k i. *Rozwój religijny. W: Teoretyczne założenia katechezy młodzieżowej*. Red. R. Murawski. Warszawa 1989 s. 75-79.

ZAKOŃCZENIE

Podjęta refleksja jednoznacznie wskazuje, że wychowanie religijne jest integralną częścią wychowania w ogólności, równocześnie zaś odznacza się własną specyfiką, przede wszystkim ze względu na obecny w nim element nadprzyrodzoności. W literaturze przedmiotu wychowanie to często jest utożsamiane z wychowaniem chrześcijańskim, przy czym ściśle określenie jednego i drugiego pokazuje różnice między nimi.

Łączenie, a nawet utożsamianie wychowania religijnego z wychowaniem chrześcijańskim czy katolickim jest charakterystyczne głównie dla obszaru Polski. Można to tłumaczyć faktem, że do lat dziewięćdziesiątych XX wieku problematyka wychowania religijnego rozwijana była w uczelniach katolickich. Jeden nurt podejmowanej refleksji inspirowany był bezpośrednio pedagogiką, drugi – katechetyką.

Współcześnie wychowanie religijne znajduje się w nowej sytuacji. Wiele uwarunkowań społecznych, religijnych, edukacyjnych należy uznać za sprzyjające, przy czym dochodzą nowe problemy, generowane przez postmodernizm i rozszerzające się procesy laicyzacji. Trzeba to postrzegać jako wyzwania dla wychowania religijnego. Chrześcijański model wychowania religijnego nie może być zachowawczy. Edukacja religijna oparta na biblijno-teologicznych podstawach ma obejmować działania umożliwiające człowiekowi wszechstronny rozwój, pozwalające na dostrzeżenie egzystencjalnego wymiaru religii, jej znaczenia dla jakości codziennego życia. Należałoby też bardziej uaktywnić podstawowe środowiska wychowania religijnego, które niewątpliwie potrzebują odpowiedniego wsparcia ze strony podmiotów odpowiedzialnych za kształt chrześcijańskiego wychowania religijnego.

BIBLIOGRAFIA

- B a g r o w i c z J.: Edukacja religijna współczesnej młodzieży. Źródła i cele. Toruń 2000.
- C h a ł u p n i a k R., K o s t o r z J. (red.): Wychowanie religijne u progu trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa. Opole 2001.
- C h r o b a k S.: Koncepcja wychowania personalistycznego w nauczaniu Karola Wojtyły – Jana Pawła. Warszawa 1999.

- D z i e k o Ń s k i S.: Rozwój wychowawczej myśli Kościoła na przestrzeni ostatnich wieków. Warszawa 2004.
- D z i e k o Ń s k i S. (red.): Komunikacja wiary w trzecim tysiącleciu. „Episteme” 6:2000.
- G o g a c z M.: Podstawy wychowania, Niepokalanów 1993.
- G r o p p o G.: Teologia dell’educazione. Origine, identità, compiti. Roma 1991.
- K u n o w s k i S.: Podstawy współczesnej pedagogiki. Warszawa 1993.
- M a r e k Z.: Wychować do wiary. Zagadnienia wychowania religijnego dziecka w wieku przedszkolnym. Kraków 1996.
- M u r a w s k i R. (red.): Teoretyczne założenia katechezy młodzieżowej. Warszawa 1989.
- N o w a k M.: Podstawy pedagogiki otwartej. Ujęcie dynamiczne w inspiracji chrześcijańskiej. Lublin 1999.
- R y n i o A.: Wychowanie człowieka otwartego. Kielce 2001.
- Ś n i e ż y Ń s k i M. (red.): Pedagogika w katechezie. Kraków 1998.

RELIGIOUS EDUCATION FROM THE CATHOLIC PERSPECTIVE

S u m m a r y

Religious education is an integral part of education in general, and at the same time it has its own specificity, first of all because of the supernatural element present in it. Religious education may be understood as a set of actions making the bonds between man and God and between God and man deeper. It is not only transmission of religious contents, or even forming an attitude of preserving religious principles in a man, but forming a mature humanity in the perspective of the supernatural. Religious education is determined by the tradition of the given religion, by its differentiated character. Reflection undertaken in the present article shows religious education in the Christian perspective, and it leads, among others, to the following conclusion: Christian religious education is supposed to make it possible for a man to notice the existential character of religion, its significance for the quality of everyday life and for a versatile development of the person.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: wychowanie religijne, biblijno-teologiczne podstawy wychowania, pedagogia Boga, pedagogia Chrystusa, idee kierownicze wychowania religijnego.

Key words: religious education, biblical-theological foundations of education, pedagogy of God, pedagogy of Christ, managing ideas of religious education.